

Голосьте ся к русиньскому языку

В жывоці народа і народности суть вызначны датумы і події, котрыма потім аргументуеме довгы рокы, на котры ся одкликуеме, котры нас іншпірують. К таким – вірьме, же позітвным – буде належати і списованя людей в 2011 році.

Є то і про Русинів барз вызначный акт, бо ёго выслідкы нас на многы далшы рокы позначать, нелем наше усвідомліня, амбіції, но і назераня на нас і вирішованя о нас в штатных інштитуціях, при приїманю новых законів, при посужованю наших претензий, наприклад при дотаціях на культуру, при закладаню наших школ, облаёваню церковных обрядів...

К главным ідентіфікачным знакам каждого чоловіка, народа, народности належить, окрем іншого, декларованя своєї народности і материньского языка. Моє задумає о єм тім.

Материньскый язык, што к тобі вшытко належить? Свіжа борозда, котра терпеливо чекать газду, жебы мозолистов руков засіяв якостне зерно? Высоке белаве небо підперте зеленым смерековым і дубовым лісом, ці гордый білый бескид, над котрым

СПИСОВАНИЯ ЛЮДЕЙ 2011

кружить орел і храниць свое потомство? Або єсь зеркалінём звїзд в прозрачнім потічку? Не єсь раніше подоєне молоко в горнятку, котре нам подають мамини руки? А што як єсь округлый теплый хліб на столі прикритый вышываным обрусом? Не єсь, материньске слово, росцвита черешня на краю села, россыпаны ягоди на межді або на паствиску, білым квітом омаєна калина? Не сидиш задумане під смеречком, белавым барвінком і смутно чекаш співанку пастыря, косаря або грабачок?

Не єсь ты, материньскый язык, внутрішній зрак души і сердця, котрый нас веде к загородці з далекого світа, де нас выгнала біда нашого краю і де сьме часто наивно глядали щастя, благобыт? А кідь сьме заблудили або ся змылили, ці не ты ся такой озвало і было нам напомянутём і отцёвов вычтків? Ці не ты єсь лем нами чутый тихый голос ліса, поляны, церковного дзвона, котрый зве до родного краю з белгіцкой бані, америцкой желізарні, німецкой ставбы, австральских пристаів? Зве домів, бо уж не раз сьме на властній скорі овїрили, же без тебе, материньске слово, сьме в чуждїні страчены, же без тебе по нас ані слід не зістане? Ці не зато ты в сердці носив і перед планым хранив і не дав понижовати наш фурман на драгах Угорьска, мулярів на ставбах Відня, студент в Тырнаві, цімерман в Берліні, різбяр в Будапешті, замагурьскый дротарь в Пешті, Істамбулі, Београдї...?

Многих наших людей скупа судьба і днесь водить по горбатій земній кулі, де глядають і найтяжшу роботу, черепкы щастя і людське порозуміня. А якы суть щастны, кідь в одлуці в далекій чуждїні вчують тебе, родне слово. В тім моменті стрясуть з плеч свою тяжобу, смуток ся змінить на потіху, безнадія на оптімізм а до зослабнутых ног наллїють ся новы силы. Ты помагаш найти брата, сестру, камарата слід бескида, бо ты, родне слово, наше невидиме путо, загадный голос кровли, невысловна довіра і братьска підпора. Ты – луч ярнього сонця, од котрого тепліє лед, земля розмерзать і появляють ся першы білы сніжинкы.

Одкрыєш мі тайну, родне слово, чом клепаня косы на полянах, журчаня перлисто-

го ярочка і шущаня косы в зарошеній траві мі звучить як найкрасша мелодія? Буде то істо свята правда, же де ся хто народив, та кобы і не хотів, но до сердця появ горы, луки, стерні; до очей ся му навікы записало сине небо, гордо выпроченый яловець і ярчане зерно; з их му не вымаже ані глухота мамини співанкы, шум ліса; не вырве із сердця ласку к полянам, к добрым сусідам, к робітным газдам; в ногах буде аж до гробу носити выходжену тверду драгу ку каменолому, стежку к студенці; ништо му не змыє з рук тверды мозолі – тоты нашы квітки радостей і болів. Є то так. І не буде інакше, бо ты, родне слово, і хліб наш, і путо, і мугутны крыла. Розлуціш мі, материньске слово, тоты свої прекрасны тайны?

Каждый твій звук, мій любимый материньскый язык, мать свій образ, тварь, особитый усмів і неповторну мелодію. В каждім слові є інакша дікція, сила енергії, пах і дуга фарб. Ніт, не дасть ся ані зрїнати, наприклад, богатство слова МАЛИНА і СКАЛА. Перше то квіток яри, тепле сонце, сыта червена фарба, солодко на языку, чаровны пахы в шлєгу, околисты відерко в руці пастушка, дзвеняче віщуньске куканя зозулі, страх з богатыря-медвідя... СКАЛА мать у своій таністрі цілком іншы асоціації: выпнуту білу грудь над горизонтом з росцвитов соснов на верху; тверде дно невихаючої рікы; рычаня ряфів в убочі; шептаня лопаты почас ціментованя фундаментів будинка; дітське зьїжкнутя по закопнутю пальцём босой ноги; утікаючі круги волны на водній глади; в роках дітинства гыра на головї... А якы неімовірны предствы родить твоє слово ОГЕНЬ, БУРЯ, СТЕРНЯ... Боже, яке є в тобі, материньске слово, невычерпне богатство! Барз є охудобнений тот, хто ты не познать і хто ты не хоснує!

Но ты маш, родне, в своій засобі і неприємны слова. Належыть к ним ЗРАДА, ЗАВІСТЬ, ВРАГ... Они выкликують одпор, їх звучаня ріже ухо, ранить сумліня. Зужуйме таким і їм подобным простор в нашій жывоці, в комунікації, в одношінях.

Мушу ся вернути іщі к одному слову. Ніт, не могу го обыйти. Без нєго ся не дасть роздумованя докінчіти. Є то милозвучне ДЯКУЮ! Ёго, кідь є з чістого сердця, ништо нічим не выважить. Оно – найвекша нагорода. Не выривать ся му ані злато, ані перлы. Оно – усмів, слыза радости, тихе признание, оно – мій до землі поклон мамі, нянєві, мудрым учітелям, оно – жывы квітки на педесталі при уболеных ногах будителя Александра Духновича, на памятникі таблі Михалови Балудьянскому, Александрови Павловичови, Ставровскому-Попрадови, ёго кладу ку гробу мученикови Павлови Петрови Гойдїчови і Василєви Гопкови, з уцтов го посылам нашым поетам і писателям, языкознателям-кодифікаторам... Іду ним обдарити вшыткых, котры го хоснують в родинах, автобусах, школах, тым, котры пишуть азбуков писмо бабці ці свою дізертацію. Вшыткым хоснователям і сімпатізантам ДЯКУЮ, бо ты, родне слово – магічна сила. Ты – наш жывоц, ідентіта і будучность.

Без тебе, материньске слово, сьме лем сухой стром, жывы мошці.

Росквітай нам до красы! Многая і благая літа тобі, родне русиньске материньске слово! Яке ты не любиш? Быв бы то смертельный грїх к тобі ся не голосити.

Миколай КСЕНЯК, Ружомберок (септембер 2010 року)

• Погробный обряд одправляли двома отці духовны: (справа) Ігор Кереканіч із Снины і домашній Андрій Семанцё ведно з дяком із Круниці Петром Трохановским і кураторьскым хором. Фотка: А. З.

3 мейловых кондоленцій

Із великым смутком сьме прияли справу о смерти **Марії Мальцовской**. Маша, як сьме ей ласкаво звали, была нелем вызначнов русиньсков писательков, але тыж краснов, жывов і середечнов особов. Хоць мы вшыткы будеме жаліти за Марієв Мальцовсков, але зістаєме ей вдячны за красну прозу, написану з талантом родным про Машу русиньскым языком, котру охабила нам і будучім поколіням чітателів.

Павел Роберт МАГОЧІЙ, честный председа Світової рады Русинів, професор Торонтьской універзіты

(Канада)

Честованы приятели, приймийте наше сочувствіє з нагоды несподіваной смерти нашой щірої приятелькы і колегынї – Марії Мальцовской, писателькы, лавреаткы світової Премії А. Духновича за русиньску літературу, редакторкы *Русина* і *Народных новинок*, учітелькы русиньской літературы на Пряшівській універзіті. Просиме вас, жебы сьте наше сочувствіє передали ей найблизшым. Ёй мила тварь, благородна душа і щіры слова і думкы і безпосередніх розговорах і в ей колорітній, прекрасній прозі будуть нам хыбовати.

Дюра ПАПУГА, председа Світової рады Русинів, председа Руськой маткы (Руський Керестур, Сербія)

Дорогы приятели, несподівала ня тота смутна справа. Марію Мальцовску єм спознала як лавреатку і авторку книжкы *Зелена фатаморгана*. Мала єм честь іщі веце ей спознати на 1. научнім семінарі карпаторусиністкы в Пряшові (2009) і пересвідчіти ся о ей великым патріотізмї к русиньскому народу. Тогды мой родинї подаровала свою книжку з авторьскым підписом. Вшытко ся міне, лем памятка зістане. Охабила нам свою богатую літературну творчость, через котру все буде з нами у вічній памяти.

Наталія ГНАТКО, членка Світової рады Русинів, председкыня Общества Русинів Хорватії „Руснак“

(Вуковар)

Важены сполупрацовницы з Інштитуту русиньского языка і культуры Пряшівской універзіты в Пряшові і видавательства *Русин* і *Народны новинкы*, найблизша родино, довольте высловити в

мені своїм і членів організації Русиньска оброда на Словеньску штонай-глубше щіре сочувствіє із кончінов нам близкой сполупрацовничкы, учітелькы, писателькы і редакторкы – Марії Мальцовской. Тяжка хвороба їй не доволила продовжовати в ей заслужній роботі, но Маша, як сьме ю фаміліарно звали, навсе зістане в наших сердцях прикладом чоловіка робітного, із своїм ласкавым словом і милым усмівом. Сочувствуеме з вами і найблизшов родинов. Вічная ей память!

Владимір ПРОТИВНЯК, выконный секретарь Світової рады Русинів, председа Русиньской оброды на Словеньску.

(Пряшів)

Честованы працовницы Інштитуту русиньского языка і культуры, члены редакції *Русин* і *Народны новинкы*, смутиме ведно з вами над великов стратов – смертєв панї Марії Мальцовской. Вічная ей память блаженный покой! За Русинів Мадярщїны

Маріянна ЛЯВИНЕЦЬ, членка Світової рады Русинів, членка веджїня Державной русиньской самосправы в Будапешті.

Догорїта свїчка

Під русиньскым небом смутна є новина, ніт в нїй замак **Манн**, є лем **Оскомина**; писателів мучить тотта чутка плана – є то реалїта, ці **Фатаморгана**?

Про літературу то страфа оброекса – на вічність одышла **Марія Мальцовска**, **Поточїна** плаче, смутять **Арабескы**, понад **Лучку** чути петный спів ангельскый.

Збогом, збогом, наша колегынє **Машо**, была-ся і зістанеш дамов прозы нашой, любов ку родному вызнавала-сь яєно як добра вірничка церкви православної.

Красна была з тобов каждая єдна **Стрїча**, важыла єсь собі **Коцвара** й **Гойдїча**, зістануть нам на тя прекрасны споминкы і через **Русина** й **Народны новинкы**.

Душу-сь передала до рук **Створителя**, сердце повне любви вхавляш чітателям а хоць ся находиш в зазробных просторах, ту на землі будеш жыти в своїх творах.

Осиф КУДЗЕЙ, Нягів

СЛОВАЦИ І РУСИНЬСЬКІ В ІСТОРІЧНИХ ОДНОШІНЯХ (3.)

(Продовження з числа 38/2010.)

Александр Духнович на тім принципі розвивав свою роботу і у вищеуведженім обществі. Нелем тотя паса, але і вшитки книжки виданы Духновичовим обществом были писаны народным языком. В тім істім році (1850) вышов і першый „підкарпатський“ календарь, котрый був позитивно прийнятій русиньсков громадов. Посмілений позитивными реакціями, Духнович приготував і календарь на далшый рік. Наконець з приправлєваного календаря vznikнув літературный алманах **Поздравленіє Русинов**, в котрім ся Духновичови подарило здружити векше число тогочасных русиньських поетів. Алманах выкликав позитивны реакції, котры інспіровали грекокатолицького священника у „Вышнім Спішу“ обернути ся на русиньску громаду в часописі **Въстник** з таков вызов: „*Мы братья, посылайте Орла, устройли сьме здружіня літературне; замыслом нашым є поздравити милых Русинів знова на будучій рік новым алманахом і новым календарём, але з той причіны прошу вас помочи, просиме вас, милы приятелі, приголошуйте ся за наших членів, помагайте нам, а з прекрасных пісень Орловых подайте нам даяки, абы сьме їх могли в алманаху нашім умістити, а то даяки повісті народны, стары пісні і віршы, абы сьме вказали, же і мы жысеме і жыти хочеме.*“

Алманах **Поздравленіє Русинов** вышов ай в роках 1852 і 1853. Духновичови ся подарило зосередити вшиткых сучасных русиньських поетів і з літературов симпатизуючу молодеж, і так ся властно став основателём першой поетичной русиньской школы. Штуровець Петер Келлнер Забой Гостиньский такой як вышов першый алманах написав до Гурбановых **Словеньских поглядів**, же Духнович є „основателём сучасной русиньской літературы“. Окром алманахів і календарів выдало общество іщі далшы публікації, передовшыткым то были работы А. Духновича, а то першый русиньский молитвенник **Хлѣб души, Краткий землепис для молодых Русинов і Литургический катихис**. Міджі публікаціями того періоду ся уводять іщі **Букварь для дѣтей** і збірка **Писнь страстныя**.

Председом общества був прясівський єпископ Осиф Гаганець, але душов, главным організатором і ініціатором вшиткой работы общества був А. Духнович. Общество мало 71 стабільных членів, міджі котрыма были вшиткы тогдышні русиньскы писателі, общественны діятелі, як напр. Адолф Добрянський, але єго членами были і Словаці – римокатолицький священник з Бардеєва і писатель Ян Андрацік, штуровці Богуш і Богуміл Носаковы, Петер К. З. Гостиньский і піджупан Шарішской жупы Ян Моравчик.

Окром видавательской работы общество розвивало активіты і в другых областях: готовило заложіня русиньского музея, організовало записованя і збераня народных співанок, народописных експонатів і другых культурно-історичных памяток. А. Духнович в тім часі мав докінця і амбіцію заложити друкарню.

До плеяды тых, котры з боку Словаків честно, од сердця і як приятелі приступали к Русинам на выходнім Словеньску, маючі в мерьку їх шпещіфічну культуру, літературу і традиції, бесспорно належав Йонаш Заборьский. Єго позитівне одношіня к Русинам было звязане із скоро 40-річных работов священника на выходнім Словеньску і з єго глубокым славянським чутём, котре му веліло выглядовати приятельства з людьми єднакого думаня, а то як з боку Словаків, так і з боку Русинів.

Єго словеньско-русиньскы одношіня ся проявлєвали передовшыткым в особных контактах, котры зачінають по революції 1848/1849, але главно по тім, кідь в році 1853 пришов за римокатолицького священника до Жупчан коло Пряшова. У властній біографії Заборьский пише о контактах з Адолфом Добрянським іщі в Кошічах. Добрянський го тогды упозорнив на інтригы „наджупана“, поводом Чеха з Галічі, Фрідріха Свеценого, котры продовжовали і в далшых роках. Пізніше утримовали міцне

приятельство з Віктором Добрянським і Александром Павловичом. Заборьский своє одношіня к Адолфови Добрянському і Александрови Павловичови презентовав ай тым, же обивох оспівовав у своїх Жеграх: Добрянського „*Ódou*“, а Павловича „*Básnickým listom*“. О Вікторови Добрянським пише Мартінови Гатталови тото: „*Ruský kanonik prešovský Dobriansky, jestli si o ňom dakedy dačo slyšal, si strelil do čela, ale zostal neborák živý. To bol jeden z tech dvoch Slovanov, ktorí sa v celej prešovskej diecézi nalezajú. Pripustil si učený muž, akého si Rusíni uhorští nie hned' dochovajú, ku srdcu, že nehodne s ním bolo nakladano z vyššího místa. Robili mu vždycky nádeju školdozorstva, potom ho obrátili na páneho diurnitu v Košiciach a pak i odtud odstránili s potupou...*“

Тым другим Славяном, котрого Й. Заборьский споминав окреме, був Александр Павлович. В „*Rozprave o básnictve*“ або в переробленій формі з назвов „*Básnici*“ штирєме поеты (Бартошевіч – римокатолицький священник в Брестові, Адам Гловік – гіралтівський священник, брат Адама – Ян Гловік, євангелічний священник в Кладзанах, і Александр Павлович – свідницький грекокатолицький священник) в приятельській стрічі живо діскутовали о розлічных темах уменя. В „ученій розправі“ представлять Заборьский Павловича як обгайцю Хомяковой поэзіі і критика поэзіі Пушкіна. Интересным є факт, же Заборьский нігда не споминає своє одношіня к А. Духновичови, котрый був у тім часі найвызначнішым представителём русиньского духовного, культурного і літературного жывота у Пряшові і на выходнім Словеньску вообщє, хоць з Пряшівсков єпархіїв утримовав контакты, главно з єпископом О. Гаганцем. Заборьский не був ани членом Духновичового **Літературного заведенія**, ани **Общества св. Іоанна Хрестителя**.

В 60-ых роках словеньско-русиньскы одношіня набыли шыршый, цілословеньський досяг. На першім місті треба спомянути Віліама Паулінія-Тота, Яна Францісія і Андрія Радлинського, котры в народно-політичных вопросах тісно сполупрацювали з А. Добрянським. У матічнім періоді Петер Келлнер-Забой Гостиньский інтензивно ся занимає і вопросами русиньской історії; наісто зато му і дали чести членством в літературнім обществі Літературное заведеніє... Подобный интерес о історію Русинів проявлєвав і Франтішек В. Сасінек.

На русиньскім боці были найвызначнішыми представителями русиньско-словеньской взаємности і сполупрацы Адолф Добрянський, Александр Павлович і Александр Духнович. Добрянського і Духновичовы активіты уважно слідовала тогдышня словеньска публіцистика і знала їх належно оцінити. Вілем Подольский (Віліам Пауліні Тот) в обшырнім жывотописнім нарисі в часописі **Sokol**, річник 2, представив читателям жывот і діятельство Адолфа Добрянського. Тот істый автор під ініціалами В. М. публіковав і портрет Александра Духновича. К ним ся розлічным способом придають скоро вшиткы членове прясівской грекокатолицькой капітулы, почінаючі єпископом Гаганцем, членом Матіці словеньской і участником єй ІІ. валной громады, через каноніків Віктора Добрянського, Корнелія Добрянського, Віктора Ладомірського, Юрія Шолтеса, архіваря Михала Молчана, а кінчаючі Петром Петрашовічом, грекокатолицьким священником в Руській Новій Всі. Вшиткы передплачували Вікторінову **Lipa**, дакотры одоберали ай другы книжки і часописы.

Матічний період є верьхом у словеньско-русиньських і русиньско-словеньських контактах, зато же по австро-угорським вырівнаню в році 1867 взаємны одношіня перестали быти такы інтензивны. Ожывили ся на русиньскім боці заслугов Анатолія Кралицького а на словеньскім боці омного пізніше заслугов Йозефа Греґора-Таєвского по єго приході до Пряшова (1910).

Заслугов А. Духновича было у Пряшові в році 1862 заложене **Общество св. Іоанна Хрестителя і Предтечі** на поміч художным студентам, котрый фінанчно підпорили тыж словеньскы народовці і культурны діятелі – Йозеф Вікторін, Богуміл

Носак, Віліам Пауліні-Тот, Ян Францісі, але і піджупан Шарішской жупы Ян Моравчик, як і генералный прокуратор судной табулы у Пряшові Ян Главач і другы.

Общество утримовало контакты з Матіцов словеньсков, котру єй членове поздравили писмом іщі перед першов валнов громадов 30. юла 1863. Председом общества був тогды А. Добрянський, таємником А. Павлович. Духнович був ініціатором заложіня далшого общества: **Общества св. Василия Великаго**, котре зачало розвивати свої активіты аж по єго смерті, але од року 1866 уж не у Пряшові, але в Ужгороді, де ся пересунув культурный центр Русинів. Ай тото общество было в тіснім контакті з Матіцов словеньсков, котра го у звязи зо зачатєм работы поздравила писмом єй председы Штефана Мойзеса і таємника Михала Хрестека. Общество ся замірєвало на выдаваня учебників, научной літературы і часописів.

Велику заслугу на розвитку работы общества попри А. Духновичови мав прясівський єпископ Осиф Гаганець (1793 – 1875), котрый всебічно підпоровав vznik і роботу тых сполків, але і культурно-освітны активіты міджі Русинами.

По зрушіню тзв. октроєваної уставы з року 1860 было ясне, же планы на еманціпацію угорьскых Русинів ся за Бахового абсолютизма стали нереальными. Тоты неуспішны пробы еманціпації, котры розвивала главно група навколо А. Добрянського, выкликали міджі русиньсков інтелігенціов песімізм і безнадію. Переважна часть з них ся перестала интересовати народными ділами, наслідком чого стратила про ню змысел і протимадьярська опозиція. Лем мала часть русиньской інтелігенції вытримала на протимадьярських позиціях, але свої активіты приспособила новым условиям. Упустила од народно-політичной орьєнтації і в бівшій мірі ся интересовала лем культурно-освітными вопросами, котрым присвятила і свої активіты. Найвеце то слідно на припаді А. Добрянського, котрый аж до року 1860 зістав у політичных вопросах пасівный. Тотя часть русиньской інтелігенції, котра стратила интерес о народны діла, охабляла властній народ і барз скоро переходила на промадьярську платформу. Духнович уж в році 1853 бісідовав о „рапіднім помадьярчованю“, але пару років пізніше уж бісідує о общім упадку і о владнутю „мадьярізма і матеріалізма“ міджі Русинами. Тот процес ся найвеце проявляв міджі духовенством як Мукачовской, так і Пряшівской єпархії, де ся уж ани на церьковных святах не бісідовало по русиньскы. Подля Йонаша Заборьского, міджі клером Пряшівского єпископства в році 1860 были лем двоє Славяне (Заборьский думав наісто на Віктора Добрянського і Александра Павловича), вшиткы остатні были „*magyar emberek*“. Пад Бахового абсолютизма а по нім пробы Відня договорити ся з угорьсков владов на розділіню компетенцій в монархії, а тым ай влады над народами і народностями Австро-Угорьска, выкликали політичны активіты і міджі Русинами. Австро-угорьске вырівнаня про переважну часть уніатської інтелігенції і духовенства не значіло велику грозьбу. Фактічну грозьбу у вырівнаню віділи лем А. Добрянський, А. Духнович і А. Павлович, то значіть, русиньскы діятелі, котры зістали на платформі своїх протимадьярських поглядів.

Кідь ся по выданю Октобрового діплама в році 1860 насталив і вопрос поставліня народностей в Угорьску, vznikли дві концепції рішаня русиньского вопроса: Добрянського протимадьярська група ся дожадовала автономной русиньской теріторії, закыль промадьярська група выступала отворено проти пропонованой автономії; сучасно але група Добрянського зістала вірна прогабсбургській орьєнтації за условия сповніня русиньських жадостей – подобно як представителі словеньского народного руху – хотіли досягнути поміч од Відня. В такой ситуації обидві групи практично не могли поступати ведно.

Проф. ПгДр. Імрїх СЕДЛАК, к. н.
(Переклад: ПгДр. К. Колорова)

